

principe, certe non est vana nec superflua, sed propter usum necessarium aut saltem convenientem reipublicæ; ergo quoties princeps simpliciter legem fert, censendus est hac potestate uti, quando aliud non declarat, nec ex aliis conjecturis morali certitudine constare potest.

9. *Præfertur posterior opinio.* — Quocirca posterior sententia simpliciter asserenda, et pro regula habenda est, quia solidum habet fundamentum, et plane dissolvit contrarium fundamentum, ut ex proxime dictis constat. Et hoc confirmari potest ex Authentica, Ut factæ novæ constitutiones, ubi post publicationem legis et lapsum temporis designati præcise exigitur observantia legis, nec de acceptance fit mentio: et idem in actu exercito (ut sic dicam) servatur in modo ferendi singulas civiles leges. Deinde hoc confirmari potest ex dicto § *Leges* (quamvis non habeat canonis auctoritatem); nam ibi dicitur lex institui cum promulgatur: ergo si jam est lex, jam habet vim obligandi. Dicitur autem firmari non sola acceptance, sed moribus et usu, non ut obligare incipiat, quia ipse usus ex obligatione nascitur, sed ut stabilior sit et non facile abrogetur, ut supra tactum est.

10. *Post legem sufficienter promulgatam pro tempore quo potest obligare, peccare subditos qui in principio illam non observant solum quia illam acceptare nolunt.* — Unde consequenter dicendum est post legem sufficienter promulgatam et propositam pro eo tempore pro quo potest obligare, peccare subditos qui in principio illam non observant, solum quia illam acceptare nolunt. Hoc docent communiter doctores, et sequitur necessario ex dictis; nam lex obligat ad sui acceptance: ergo qui legem statim violat contra illam delinquit, et qui non acceptat etiam in hoc legem transgreditur. Nihilominus tamen fieri potest ut, si illa non receptio seu violatio legis valde sit frequens et in majori parte populi, et legislator sciens dissimulet et non cogat ad observantiam legis, lex facile desinat obligare: non quia acceptata non fuit, sed quia ex tacito consensu principis revocata fuit, in quo fere omnes doctores consentiunt, ut videre licet in Felino supra, et latius dicturi sumus infra l. 7, tractando de consuetudine, ubi etiam dicemus quod tempus sufficiat ad revocationem legis, et quæ scientia tum in principe tum in subditis non servantibus illam requiratur.

11. *Lex injusta non est lex.* — Hæc autem regula generalis pati potest nonnullas excep-

tiones. Una est, si lex sit injusta, sed hæc revera non est exceptio: nam lex injusta non est lex. Præsertim quando ex parte materiæ est injusta, quia rem iniquam præcipit: tunc enim non solum ad acceptandum non obligat, verum etiam neque si sit acceptata. Quia non solum non tenentur subditi acceptare illam, verum etiam non possunt, quando est clare et manifeste de re iniqua. Quando vero tantum est injusta respectu subditorum, quia illis infert gravamen injustum, etiamsi ab eis sine peccato servari possit; tunc etiam non obligat ut acceptetur, tum quia excedit potestatem legislatoris, tum quia nemo patiens injuriam per legem potest per illam obligari. Imo, etiamsi subditi acceptent, non obligabuntur lege ut lex est: an vero possint obligari, vel per modum pacti, aut promissionis, vel donationis, aut tandem præscriptionis, quæstio est alterius loci, quam fortasse attingemus in sequentibus.

12. *Prima exceptio in dicta regula, si lex sit nimium gravis, licet non injusta.* — Alia exceptio est, si lex, quamvis non sit injusta, sit tamen nimium dura et gravis, et talis communiter a populo seu republica judicetur: tunc enim verisimile videtur non obligare populum ad acceptandum, nec peccare eos qui incipiunt non servare legem. Quia tunc verisimiliter præsumitur non esse latam legem illam a principe cum intentione absolute obligandi, sed solum experiendi quomodo talis lex a populo recipiatur: unde etiam subditi videntur simili intentione posse incipere non servare legem, ne sibi gravamen inferant, vel certe unusquisque poterit licite expectare, in quam partem communitas populi inclinet, et interim non servare legem. Quæ exceptio est probabilis, præsertim utendo in hoc sensu prioris sententia, quia saltem sub hoc prætextu videtur multum usu recepta. Tamen in rigore juris aliud videbatur dicendum, quia si lex censetur ita dura, ut excedat potestatem, jam est injusta, et procedit prima limitatio: si autem illa difficultas semper est intra latitudinem justæ legis, videtur parendum legi, juxta illud Ulpiani in l. *Prospexit*, ff. Qui et a quibus: *Quod quidem perquam durum est, sed ita lex scripta est.* Nam licet durum sit superioris mandatum, obediendum est, ut dixit Glossa in cap. *Ex parte*, 2 de Offic. delegat. Quapropter in hujusmodi casu consulti erit instare coram principe ut legem auferat vel moderetur, interim servando illam, si tempus urgeat, et princeps interdum tenebitur connivere; si tamen in sen-

tentia persistit, servanda est lex et acceptanda, quia in rigore supponitur esse valida, cum non supponatur injusta.

13. *Tertia exceptio, si de facto major pars populi non servat legem.* — Tertia exceptio esse potest, si de facto major pars populi non servat legem: nam, licet forte illi peccaverint qui inceperunt, et qui primum secuti sunt, tamen postquam res ad eum statum pervenit ut de facto a majori parte non servetur, tunc alii sine peccato poterunt majori parti conformari et excusari, licet forte lex nondum plene revocata sit, quia pro tunc non possunt pauciores commode servare legem, et habent commodam causam excusationis (ut Navar. ait), quia observantia privata talis legis jam non pertinet ad commune bonum, nec videtur velle princeps obligare unum vel alium, quando communitas non observat legem. Verum tamen hoc etiam indiget magna moderatione, alioqui multæ leges humanæ non obligarent timoratos et justos, quia major pars reipublicæ eas non servat, quod absurdissimum esset: solum ergo potest hoc habere locum quando non solum non servatur lex a majori parte, sed etiam ejus observantia perturbationem generat in republica cum periculo seditionis vel scandali: tunc enim merito excusabuntur particulares personæ, quia jam talis observantia non esset utilis communi bono, et princeps ipse tenebitur tunc legem tollere, saltem propter majora mala vitanda. Quando vero censenda sit lex derogata per hanc subditorum resistantiam, dicemus commodius in libro sequenti, capit. decimo-sexto, quia in hoc communis est doctrina utrique legi canonice et civili.

CAPUT XX.

UTRUM INTENTIO LEGISLATORIS SEU RATIO LEGIS SIT INTRINSECA FORMA EJUS.

1. *Verba sunt materia et corpus legis; mens legislatoris anima.* — Explicuimus ea quæ externam formam legis concernere visa sunt, superest dicendum de his quæ ad formam ejus internam et quasi spiritualem pertinent: sic enim duo in lege esse distinguenda supra posuimus. Sumiturque ex communi modo loquendi jurisperitorum: distinguunt enim in lege verba et mentem legislatoris, et primum dicunt esse quasi materiam et corpus legis: secundum esse spiritum et animam legis. Tradit Bald. in l. *Scire etiam*, ff. de Excus. tut.; Rogerius in tr. de Jur. inter. q. 1, n. 16 et

seq.; Stephan. de Freder., tr. de Interpret. leg., p. 1, a n. 2; Georg. Natham in tr. de Statuto, q. 4, n. 346; Tiraquel. in l. *Si unquam*, verb. *Si libertas*, a n. 45. Nos autem supra in verbis ipsis duo distinximus: scilicet, materialia verba et significationem, per quam sensum reddunt et mentem legislatoris declarant; et illa duo inter se comparando, diximus significationem esse formale respectu materialium verborum; nunc autem verba ipsa etiam ut significantia comparamus ad interior mentem legislatoris, et sic dicimus se habere ut corpus et materiam respectu formæ seu spiritus.

2. Præter hæc vero in ipsa mente legislatoris duo distinguimus, scilicet, voluntatem et rationem, quæ Bald. et auctores supra citati videntur confundere, et æqua de illis judicare. Quod etiam docet Bart. in leg. *Cum mulier*, ff. Solut. matrim. per textum ibi. Idem vero Bart. in lib. 3, *Si parens*, ff. de Leg. tut., præter verba distinguit in lege mentem et rationem, dicens ex ratione colligi mentem, non tamen esse idem; sequitur Dec. in l. 1, C. de Edendo, n. 12, et optime in cap. *Secundo requiris*, de Appellat., n. 1, in fine: et sine dubio in animo legislatoris hæc duo distincta sunt, scilicet, voluntas seu intentio ejus, secundum quam vult præcipere, et ratio ob quam movetur: hæc enim in omni persona ex voluntate et ratione operante distincta sunt, ut per se et ex philosophia constat, et ideo de utraque dicendum est quomodo in ea consistat anima legis, seu quomodo pertineant ad intrinsecam formam legis. Hinc enim multum pendet sensus et interpretatio legis, ut postea videbimus.

3. *Conclusio affirmativa.* — *Omnis actus moralis pendet essentialiter ab intentione.* — Dico ergo primo: Voluntas legislatoris est intrinseca forma et anima legis. Probatur, quia lex essentialiter pendet in suo esse ac institutione ab intentione legislatoris: nam licet ille proferat verba de se sufficientia ad præcipiendum, et cum omnibus exterius requisitis ad constitutionem legis, si non habeat intentionem ferendi legem, non feret illam, nec illa erit vera lex. Ratio est, quia omnis actus moralis pendet essentialiter ab intentione, sine qua non est verus actus, sed fictus in suo ordine seu in sua specie. Sic votum exterius factum sine intentione non est votum, nec censura lata sine intentione est censura, nec sacramentum sine intentione collatum est sacramentum, et sic de aliis; idem ergo est

cum proportione in lege. Atque hoc modo recte intelligitur illud, *quod Principi placuit legis habet vigorem*, Instit. de Jur. natur., gent. et civili, § *Sed et*, quia ex beneplacito principis tota lex pendet, et ideo etiam in l. *Non dubium*, C. de Legib. dicitur *in legem peccare qui verba legis amplexus contra legis nititur voluntatem*; utique quia voluntas est anima, et quasi substantia legis.

4. *Duo in voluntate legislatoris consideranda.* — Duo autem possumus in hac voluntate legislatoris considerare, unum est, quod velit legem ferre et per illam subditos obligare; aliud est, quod velit obligare ad hoc vel illud, ad hunc vel illum modum, tali tempore, vel occasione, etc. Ex quibus primum commune est omni legi: secundum autem pertinet quasi ad speciem, seu determinationem legis, et ideo utrumque esse potest de substantia legis tanquam forma generica et specifica, quæ est una et eadem, secundum diversas habitudines spectata. Sic enim idem est actus voluntatis quo legislator vult obligare subditum, et quo vult illum hoc vel illud facere: utrumque ergo pertinet ad hanc formam intrinsecam legis. Præterea in priori actu generali duæ voluntates seu intentiones distingui possunt, una est intentio ferendi legem, alia est intentio obligandi per legem, quas in lib. 1 tetigimus, et de illis quæri potest an utraque vel altera tantum, et quæ illarum sit de essentia legis humanæ. Quæ interrogatio solet in simili de voto ferri, et eodem modo hic definienda est. Unde breviter dico utramque intentionem esse de substantia legis, quia intentio ferendi legem est (ut ita dicam) directe ac formaliter necessaria, ut ostensum est: intentio autem obligandi est necessaria ut lex inducat obligationem, quia actus morales non operantur ultra intentionem agentium: repugnat autem esse legem et non inducere de se obligationem, quia intrinsece est vinculum quoddam, et obligatio est quasi formalis effectus ejus.

5. Addendum vero est intentionem ferendi legem et obligandi per illam esse unam et eandem, vel unam includere aliam, saltem implicite, ideoque quamlibet sufficere ad constituendam legem. Probat ex dictis in l. 1, quia essentialis actus requisitus in voluntate legislatoris ad ferendam legem est voluntas obligandi subditos: nam hæc est voluntas præceptiva, sine qua non potest intelligi obligatio, nec etiam alia voluntas cogitari potest, quæ per se necessaria sit ad legem. Igitur in lege humana hæc voluntas est necessaria; ergo

voluntas ferendi legem non est alia, nisi voluntas insinuandi subdito voluntatem obligandi illum: ergo voluntas ferendi veram legem includit voluntatem obligandi: et e converso voluntas obligandi, si efficax sit, includit voluntatem insinuandi et significandi exterius seipsam subdito, quia sine hac significatione non potest esse obligatio: ergo illæ duæ voluntates, vel in unam coincidunt, vel mutuo se includunt: ergo sive legislator proferat verba legis cum intentione obligandi, sive cum intentione constituendi legem, illa intentio satis est.

6. Dices: Quid si habeat intentionem ferendi legem cum intentione non obligandi per illam? Respondeo, si omnem excludat, posteriorem destruere priorem; imo intentiones illas, adeo esse contrarias, ut simul haberi non possint, nisi interveniente ignorantia, quia in ipsis objectis contradictionem involvunt. Quod si per ignorantiam habeantur, nihil faciunt, tum quia sunt contrariæ, et ita se impediunt et nihil efficiunt, tum etiam quia ignorantia causat involuntarium, et ita impedit effectum, tum maxime quia in illa intentione ferendi legem involvitur repugnantia, quia est intentio ferendi legem, quæ nullam obligationem inducat, quod repugnat, quia illa non est lex sed consilium. Et ideo illa intentio non sufficit ad ferendam veram legem, quia per illam, vel non intenditur lex nisi solo nomine, vel quia, licet lex non obligans possit per ignorantiam intendi, non tamen fieri, quia intentio fertur in rem ut apprehensam, effectio autem terminari debet ad rem, ut in se possibilis est. Quæ omnia in materia de voto in simili declarata sunt.

7. *Intentionem legislatoris semper præsumendam, nisi contraria intentio aliunde constet.* — Tandem est in hoc puncto addendum intentionem hanc legislatoris semper præsumi quoties verba legis illam sufficienter indicant, nisi aliunde contraria intentio manifeste constet. Hoc certum est, tum quia non possumus melius intentionem principis cognoscere quam ex verbis ejus, tum etiam quia ad hoc fertur lex sensibilis, ut per eam voluntas principis innotescat, tum denique quia semper præsumitur superior legitime operari, nec credi potest fingere, nisi manifeste id aliunde pateat, alias frustra ferrentur leges: unicuique enim liceret similem excusationem fingere. Quin potius si verba legis clara sunt, licet ex aliis conjecturis intentio præcipientis reddatur dubia, parendum est legi, et recognoscenda est obligatio, tum quia hæc pars securior est;

tum etiam quia, quando lex in verbis est clara, quasi possidet jus obligandi, quo non potest in dubio privari, quia melior est conditio possidentis. Si autem quæretur quando per legem sufficienter explicetur talis intentio, respondetur non esse necessarium ut declaretur quasi in actu signato, id est, ut superior dicat se velle obligare, sed satis esse ut absolute præcipiat, quia præceptum satis significat voluntatem præcipiendi, et voluntas præcipiendi includit voluntatem obligandi, ut dictum est. Denique, si contingat in re ipsa legislatorem non habere intentionem quam indicat, et ideo non condere veram legem, ipsa quidem de se non obligabit; nihilominus tamen subditi facile poterunt obligari ex conscientia erronea, quia (ut dictum est) tenentur credere esse veram legem, donec oppositum constet: ex hac vero existimatione oritur obligatio in conscientia, licet erronea, ut constat. Ideoque talis obligatio cessabit statim ac constiterit de intentione ficta legislatoris; et tunc si aliqua poena sit addita tali, in re ipsa non incurretur, etiamsi sit aliqua censura ipso jure lata quoad exteriora verba; nec posset postea juste per judicem imponi, etiamsi esset comminata in lege, quia revera non præcessit culpa condigna tali poena, ut supra in simili notavit Castro l. 1 de Lege pœnali, c. 5, docum. 3.

8. Circa alium actum, seu circa determinationem hujus voluntatis ad talem vel talem materiam, addendum occurrit in voluntate illa ut sic spectata consistere proprie mentem legislatoris constituentem talem legem in ratione præcepti obligantis ad talem vel talem actum, vel modum ejus. Nam, sicut lex constituitur in ratione legis humanæ, quatenus est signum voluntatis præceptivæ seu obligantis, ita constituitur in ratione talis legis, quatenus est signum talis voluntatis legislatoris de tali actu a subdito exhibendo; et ita hæc dicitur proprie mens legislatoris, quia illa est quæ immediate insinuatur et notificatur per talia verba. Hæc ergo specialis mens est in unaquaque lege propria forma et anima ejus, quia, servata proportione, tota virtus et efficacia legis in voluntate legislatoris posita est. Atque hoc docent jura quando dicunt legem non obligare, nisi secundum mentem legislatoris, cap. *Si postquam*, de Electione in 6, ibi: *Quoniam non solum ut quis veniat, sed etiam ex sui mente exigit, quod usque ad finem negotium prosequatur*: et idem probat lex *Cum mulier*, ff. Solutio matrimonio, ibi: *Si tamen ea mente legis summat aliquis, ut nec accusare possit qui tenoci-*

nium uxori præbuerit, audiendus est. Hoc etiam probant jura citata, quæ docent adversus legem committere qui facit contra mentem, quamvis verba custodire videatur, dicta lege *Non dubium*, et l. *Scire leges*, ff. de Legibus.

9. *Occurritur objectioni.* — Dices per hæc omnia solum probari posse voluntatem legislatoris esse causam efficientem legis, non vero formalem. Item lex consistit in signo sensibili, cui voluntas legislatoris valde extrinseca est, non ergo habet rationem formæ, sed efficientis. Denique intrinseca forma tantum est una; hæc autem est significatio ipsa verborum, ut supra visum est: ergo non voluntas legislatoris. Respondeo hujusmodi formam non esse physicam, sed moralem, et ideo nihil repugnare ut secundum diversas rationes actus imperans sit et forma actus imperati. Sicut actus exterior physice spectatus procedit efficienter ab interiori voluntate, et nihilominus in esse actus moralis per illam formaliter constituitur, et cum illa componit unum actum humanum, qui ab interiori actu habet totum suum esse morale; ita ergo lex scripta aut voce prolata potest physice procedere efficienter ab imperio, seu ab influxu voluntatis legislatoris: nihilominus autem per illam moraliter constitui in esse legis, quia ab illa constituitur in ratione talis vinculi obligantis. Unde, quemadmodum Aristoteles dixit, ubi est unum propter aliud, ibi esse unum tantum; ita dici potest in præsentia, significationem verborum legis et voluntatem legislatoris tanquam unum reputari: quoniam et voluntas legislatoris est in lege tanquam in signo, et lex in tantum est vera lex, in quantum mentem et voluntatem legislatoris attingit; et ideo in dicta lege *Non dubium*, voluntas legislatoris, legis voluntas appellatur, et statim eadem voluntas appellatur legis sententia, quæ eadem est cum mente legislatoris. Quoniam vero, ubi est unum propter aliud, illud est præcipuum et principale, propter quod aliud est, secundum commune axioma: *Propter quod unumquodque tale, et illud magis*: ideo in omni lege præcipua est mens legislatoris, atque ita illa est intrinseca forma, reliquum vero est quasi corpus et materia.

10. *Rationem legis esse quasi formam aut mensuram extrinsecam tenentem se quodammodo, etc.* — Dico secundo: Ratio legis non est forma intrinseca legis humanæ, sed est quasi forma aut mensura extrinseca tenens se quodammodo ex parte objecti voluntatis superioris. Suppono sermonem esse de lege propria

constituente et inducente obligationem; quoniam si lex sit tantum declarativa juris divini aut naturalis, illa tota dependet ex ratione, seu ex priori lege: nam ab illa est tota ratio obligationis. Sic ergo conclusio, præsertim quoad priorem partem, sumitur ex Bart. et Decio supra allegatis, et declaratur primo a simili de cæteris actibus moralibus: nam licet procedant a libero arbitrio, quod est voluntatis et rationis, nihilominus exteriores actus morales non constituuntur formaliter ex ratione operandi, sed ex voluntate libera et operatione ab illa procedente: ratio vero se habet ut movens ex parte objecti, et ut regula ac mensura talis operationis. Sic etiam votum, licet prærequirat rationem aliquam moventem ad vovendum, tamen formaliter non consistit nisi in promissione ut conjuncta voluntati se obligandi seu promittendi. Ita ergo de lege sentendum est. Ratione item suadetur, quia ratio movens legislatorem est quid antecedens ad legem, et per se non habet rationem moventis alium, scilicet subditum, sed ad summum movet, et inducit ipsum legislatorem ut legem ferat qua moveat subditum; ergo ratio legis intrinsece non constituit nec componit ipsam legem. Confirmatur et declaratur amplius, quia subsistente tota ratione legis, stat non sequi legem, quia princeps non vult secundum rationem operari; contrario vero stante voluntate principis efficaci, statim ponitur lex, quia si voluntas est efficax statim se insinuat, sui que signum exhibet: ergo ratio legis non ita pertinet ad formam legis sicut voluntas.

11. *Objectiuncula cum confirmatione.* — Dices: de essentia legis est ut sit secundum rationem; nam si sit irrationabilis, non est lex, ut supra visum est: ergo ratio aliqua legis est de essentia ejus. Confirmatur ac declaratur, nam duplex esse potest ratio legis: unam possumus appellare tantum motivam, alteram non tantum motivam, sed etiam constitutivam legis. Prior est extrinseca, et dici potest quasi personalis ratio ipsius legislatoris; et de illa clarum est non pertinere ad formam legis, quia nec per se est necessaria ad illam. Hujusmodi est, verbi gratia, in præcepto jejunii corporis maceratio, vel mortificatio, vel satisfactio pro peccatis, et similia quæ movere possunt legislatorem, per se tamen non sunt necessaria ad constitutionem talis legis: unde eadem lex posset ferri sine his motivis, et ab uno legislatore ferri potest propter unum, et ab alio propter aliud, cum tamen lex sit eadem. Imo interdum potest legislator moveri

ex motivo privato, vel irrationabili, et lex nihilominus erit valida, si ex sua materia et objecto rationabilis sit: de hac ergo ratione extrinseca recte procedunt omnia dicta. Alia vero ratio est intrinseca, et constitutiva legis, quæ potest dici ratio juridica, et hæc videtur esse de essentia legis, ac subinde ipsius forma, quia constituit illam ita ut sine illa esse non possit: ut in dicto exemplo de lege jejunii ratio intrinseca est, quod ille actus est per se conveniens, et continens medioeritatem virtutis temperantiæ, et sic de aliis: ergo non est in universum verum rationem legis non esse formam ejus.

12. *Respondetur dubiis.* — Respondeo hæc objectione declarari posteriorem partem assertionis. Nam in hac ratione intrinseca legis duo spectari possunt: unum est honestas vel convenientia quæ supponitur in materia illa vel actu quem præcipit lex præcipiens, seu malitia aut disconvenientia quæ supponitur in materia legis prohibentis: aliud est lumen ipsum, et discursus intellectus ostendens talem convenientiam vel disconvenientiam in tali materia vel actu, et utroque modo fatemur rationem esse necessariam ad legem, quia debet esse rationabilis et justa. Verumtamen neutro modo concurrat ratio per modum formæ constitutivæ legis: nam priori modo se habet ut objectum, et veluti ratio *sub qua* materiæ proximæ legis: præcipit enim lex actum convenientem, et prohibet disconvenientem; illa autem ratio convenientiæ vel disconvenientiæ objectivæ supponitur in illa materia, et sub illa præcipitur vel prohibetur; est ergo ratio objectiva legis, non tamen formaliter constituens legem. Posteriori autem modo ratio solum est ostensiva talis materiæ et proprietatum ejus, et consequenter est directiva voluntatis legislatoris, et ita se habet ut regula seu mensura extrinseca legis quoad justitiam et honestatem ejus, non vero ut intrinseca forma. Atque ex his multa possunt inferri de modo quo ratio legis vel mens legislatoris conferre possint ad intelligendum legis vigorem et obligationem. Sed hæc tractabuntur commodius in l. 8, tractando de Interpretatione legis.

CAPUT XXI.

UTRUM LEX CIVILIS POSSIT SUBDITOS OBLIGARE IN CONSCIENTIÆ FORO.

1. Explicatis causis legis et omnibus conditionibus requisitis ad plenum valorem et effi-

ciaciam legis, sequitur dicendum de illius effectibus, qui fere omnes ad obligationem revocantur juxta superius dicta de lege in communi, et ideo hæc obligatio legis civilis purissime a nobis explicanda est. Quia vero ex ratione communi legis constat, et obligationem esse quasi formalem effectum legis, nec posse esse veram legem quin aliquam obligationem inferat, et in superioribus ostensum est potestatem civilem esse vere legislativam, ac subinde legem civilem esse veram legem; ideo non dubitamus in genere de obligatione, sed illam supponimus: inquirimus autem modum seu speciem ejus, et in hoc sensu quærimus an humana lex, præsertim civilis, possit in conscientia obligare.

2. *Quid sit forum.* — *Forum duplex: ecclesiasticum et civile.* — Ratio autem dubitandi esse potest, quia forum conscientiæ est forum Dei; sed homo non potest obligare in foro Dei: ergo nec in foro conscientiæ. Major declaratur explicando metaphoram vocis *forum*: nam ex primæva impositione significat locum in quo judicium exercetur, cap. *Forum*, de Verb. significat.; inde vero translata est ad significandum ipsum judicium, et ita distinguitur duplex forum, internus et externus; de externo fit mentio in cap. *Cum Episcopus*, de Offic. ordin., in 6, et innuitur esse duplex: ecclesiasticum et civile. Internum autem est quod intus in mente hominis ubi conscientia residet exercetur, et ideo forum conscientiæ appellatur, et ab Augustino dicitur *forum poli*, seu Dei, cap. ult. 17, quæst. 4; ergo idem est forum conscientiæ quod forum coeli seu Dei. Minor autem probatur primo, quia inferior non potest obligare in foro superioris. Secundo, hoc maxime probatur de homine ut habente solam potestatem temporalem, quia ab illa non potest procedere spirituale vinculum; sed obligatio in conscientia est spirituale vinculum: lex autem civilis est a potestate temporali, ut talis est: ergo. Tertio, leges civiles solum ordinantur ad externam politiam: ergo satis est quod in foro exteriori obligent. Quarto, quia nemo potest obligare in eo foro in quo non potest cognoscere, quia non potest obligare ubi non potest judicare, argumento l. ult., ff. de Jurisdict. omn. judic. Sed homo non potest judicare de conscientia alterius, quia non potest illam cognoscere; ergo.

3. Quinto, quia nemo potest obligare ad pœnam quam infligere non potest, argumento l. ult., ff. de Officio ejus cui mandata est jurisdictio; sicut judex secularis non potest præci-

pere sub pœna excommunicationis: ergo legislator humanus non potest obligare sub pœna inferni, vel purgatorii, quia non potest illam infligere; sed obligare in conscientia est obligare sub reatu hujus pœnæ: ergo excedit hoc efficaciam legis humanæ. Sexto, nemo potest ligare in eo foro in quo non potest solvere, quia illa duo sunt connexa et quasi correlativa, ut sumitur ex cap. *Quod autem*, de Pœnit. et remis.; sed legislator humanus non potest solvere in foro conscientiæ, nec remittere culpam quæ sit vera culpa coram Deo: ergo non potest legislator civilis obligare sub reatu veræ culpæ coram Deo: ergo neque in conscientia. Septimo, Augustinus 22 contra Faust., cap. 27, definit peccatum esse factum contra legem Dei: ergo factum contra legem hominis, ut sic, non est peccatum: ergo lex hominis, ut sic, non obligat in conscientia: nam si ita obligaret, transgressio ejus, quatenus talis est, sufficeret ad constituendam veram rationem peccati. Octavo, servare divina mandata sufficit ad vitam æternam obtinendam, Matth. 19: ergo qui illa servaverit, quamvis non servet leges humanas, salvabitur; ergo signum est illas leges non obligare in conscientia.

4. *Sententia negans magistratus civiles per leges suas in conscientia obligare.* — In hac refuit sententia negans posse magistratus civiles per leges suas in conscientia obligare. Ita sentiunt a fortiori hæretici, qui negant esse in principibus veram potestatem ad leges ferendas: sed contra hos satis disputatum est. Inter Catholicos ergo videtur ita sentire Gerson in 3 p. tract. de Vit. spirit., lect. 4, alphab. 62, ubi dicit solum Deum posse dare præcepta affirmativa vel negativa obligantia sub pœna mortis æternæ. Unde infert corollar. 5 et sequentib., quoties peccari videtur contra legem humanam, non incurri culpam ex transgressione legis humanæ, sed divinæ, quæ ibi conjungitur: unde non videtur aliquid tribuere legi humanæ, nisi explicationem ejus obligationis quæ continetur in lege divina, ut patet ex exemplo medici, quo utitur. Nam cum medicus imperat alicui: Ne bibas vinum purum, alias morieris, statim oritur obligatio non bibendi, non quia illam medicus imponat, sed quia in ipsa lege divina continebatur. Et quamvis de culpa mortali semper loquatur, rationes tamen ejus, et omnia per quæ occurrit, si quid valent, æque probant de omni culpa, et de omni obligatione in foro Dei, de qua nunc loquimur: nam in speciali de obli-